

Vergeet de goeie ouwe Trias Politica niet

2 juli 2025 Jan Waszink

Er zit een fundamentele begripsverwarring in de maatschappelijke discussie over het onweer waarin onze gekoesterde democratie terecht is gekomen. We vatten door die verwarring het begrip Democratie te nauw op, en maken we ons onvoldoende weerbaar tegen bedreigingen van binnen uit zoals we die momenteel met name in de VS gedemonstreerd zien. Hoog tijd om de begrippen Rechtsstaat en Trias Politica weer centraal te stellen.

Ter verduidelijking moeten we eerst even naar de geschiedenis van onze politieke opvattingen kijken. De term democratie is al meerdere millennia oud en heeft altijd een voorname rol gespeeld in de discussie over staatsvormen. De democratische staatsvorm van de stadstaat Athene in de 5e eeuw voor Christus wordt terecht als een grondslag van ons huidige politieke systeem gezien, en misschien als een fundament van de hele Westerse cultuur. Nog altijd begint een doortimmerd leesprogramma over politieke theorieën bij de antieke Griekse gedachtevorming over staatsvormen en politiek. Deze basis, uitgebreid met de Romeinse politieke filosofie en geschiedenis, en vervolgens die van de Middeleeuwen en Vroegmoderne tijd, is zo stevig en invloedrijk dat er daadwerkelijk van één 'Westerse' politieke theorie kan worden gesproken. In de 18e eeuw, de tijd van de Verlichting, mondde deze uit in een soort conclusie die nog altijd als de basis van het Europese en Amerikaanse denken over de 'goede' staatsvorm gelding heeft.

In dit westerse systeem van politieke theorie wordt de basis gevormd door de opvatting dat er ruwweg drie mogelijke (dwz duurzame) staatsvormen bestaan: monarchie, aristocratie en democratie. Alle drie kennen deze ook een slechte, "geperverteerde" vorm, namelijk tyrannie, oligarchie en ochlocratie. Ochlocratie komt neer op 'tyrannie van het lagere volk'. In een groot deel van de politieke literatuur door de eeuwen heen is de centrale vraag hoe men voorkomt dat een goede staatsvorm in z'n slechte variant verkeert. Gegeven de dominantie van de monarchie in de Westerse geschiedenis tot het einde van de 18e eeuw komt dat dus meestal neer op vraag 'Hoe voorkom je dat een

goed koninklijk bewind ontaard in tyrannie'?

Eén van de antwoorden die al in de Griekse oudheid zelf (bijvoorbeeld door Aristoteles) op deze vraag werd gegeven, is dat een duurzame goede staatsvorm ontstaat als men elementen van alle drie basisvormen op de juiste manier combineert. Een goed systeem van constitutionele regels is daarvoor een vereiste. Succesvolle staten zoals Athene zelf en de Romeinse republiek kenden zulke systemen. In de 18e eeuw werd door de Franse denker Montesquieu een nieuwe vorm hiervan geformuleerd, de *Trias Politica*, die sinds de 19e eeuw in een groot deel van de Westerse staten daadwerkelijk is uitgewerkt en gerealiseerd.

Hierin zijn het niet zozeer drie geledingen van de bevolking die elkaar in evenwicht houden, maar drie 'machten' binnen de staatsorganisatie: de uitvoerende macht (de uitwerking van het monarchale element), de wetgevende macht (het democratische element) en de rechterlijke macht. Al dan niet vermeende machtsoverschrijdingen van één element kunnen in dit systeem door een of beide van de andere gecorrigeerd worden. En anders dan in de oudere versies kan hier iedereen, ongeacht afkomst of vermogen, onderdeel worden van een van de machten. Tezamen vormen deze drie machten een systeem dat wij nu Rechtsstaat noemen, dat de basis vormt van ons democratische systeem, en de vrijheid en de rechten van het individu garandeert.

Maar hier ontstaat ook een begripsverwarring: rechtsstaat en democratie zijn niet hetzelfde, al worden deze termen in het huidige publieke debat vaak gebruikt alsof ze inwisselbaar zijn. Door de traumatische ervaringen met autocrate systemen in de 19e en 20e eeuw, die ook de Trias ondermijnden, is (met name na 1945) de term 'Democratie' min of meer de fundamentele waarde in onze politieke taal geworden, waar in feite 'Rechtsstaat' of 'Democratische rechtsstaat' meer correct zou zijn. Het democratische element in onze rechtsstatelijke systeem is immers niet in z'n eentje zaligmakend. Maar onze overconcentratie op de term Democratie maakt het moeilijker het gevaar te zien wanneer het democratische element de andere twee elementen in de Trias gaat ondermijnen.

Pure democratie kan betekenen 'tyrannie van de meerderheid', als deze niet wordt getemperd door de beide andere machten in de Trias. We zien dit nu in de VS gebeuren, waar een president die zich luidruchtig op een

democratische legitimatie (de verkiezingsuitslag) beroept, aan het werk gaat om de andere machten (rechtbanken en parlement) van hun effectieve tegenmacht te ontdoen. Onze politieke taal waarin de democratie heilig is verklaard, maakt het lastig hier tegen op te komen. Maar het gaat niet alleen om democratie: onze vrijheid en veiligheid berusten in de rechtsstaat als geheel, op het systeem van de Trias Politica, waarvan het democratische element één onderdeel is.